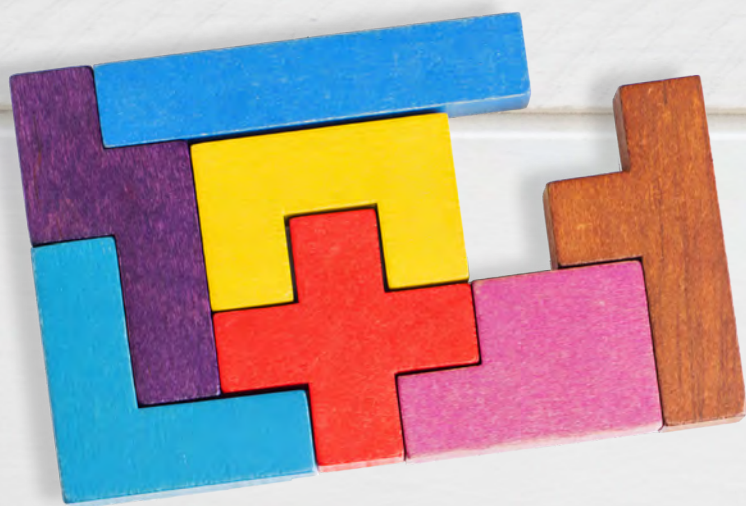

IL-ĦAĠA MOĦĠAĠA

F'DAN L-ARTIKLU, DR MICHAEL SPAGNOL
IFAKKARNA F'DIN IL-LOGĦBA BIL-KLIEM
TRADIZZJONALI LI TIĠBOR FIHA L-MOĦBA
TAL-ĦSIEB, L-ELEMENT TAS-SORPRIŻA U
L-ĠHERF TAL-POPLU

Fis-sjuf ta' tfuliti kont nintefa' għad-dell hdejn in-nannu. Bejn sigarett u iehor erhilu jittantani, "Hawn haġa..." U jżellaqli wahda minnhom.

Filgħodu fuq erbgha,
F'nofsinar fuq tnejn,
Filgħaxija fuq tlieta.

Meta tiġih ħniena minni nkemmex moħhi u nħokk rasi, jaqtagħli l-kurzità. Il-bniedem. Filgħodu, fi ċkunitu, jitkaxkar fuq erbgha, fuq idejh u saqajh. F'nofsinar, meta jikber, jimxi fuq saqajh. U filgħaxija, fi xjuhitu, jarma l-bastun biex jitwiežen fuqu, u allura jkun fuq tlieta.

Lanqas f'mitt sena ma kont nobsor li l-versi ta' nannuwi, raġel ta' ftit skola, kienu l-famuża haġa moħġaġa tal-Isfiġe, *the riddle of the Sphinx*. Għax dawn l-enigmi huma tradizzjoni lokali daqs-kemm universali. Insibuhom f'ħafna kulturi tal-qedem, imma wkoll fil-letteratura ta' żmienna. Fil-film *La vita è bella*, Guido u ufficjal Nazista jisfidaw lil xulxin bil-ħwejjeg moħġaġa. Fil-comics ta' *Batman*, wieħed mill-għedewwa tal-eroj, The Riddler, qabel ma jwettaq xi reat, ipaspar ħjiel f'forma ta' haġa moħġaġa. U fir-rumanz *The Hobbit* ta' Tolkien, il-laqgħa bejn Gollum u Bilbo Baggins tiehu x-xejra ta' kompetizzjoni tal-indovinelli.

Anki fil-ħrejjeff folkloristiċi tagħna jintużaw. Stejjer bħal *Bin is-Sultan Baqqari* jew *Ix-Xih Midfun gol-Għar* huma mibnijin sewwasew fuq din il-logħba bil-kliem

tradizzjonali li tikkonsisti fi stqarrija jew mistoqsija, aktarx f'għamla ta' ftit versi, li min jismagħha jrid jaqta' x'inh. Is-seher tagħha jinsab fil-mod inġenjuż kif erba' kelmiet magħżulin bir-reqqa jiddeskrivu haġa billi jsemmu haġa oħra. Il-folklorista Ġużè Cassar Pullicino jfissirha hekk: "Il-ħaġa moħġaġa tkun magħmula minn sensiela ta' kliem, imnebbah aktarx minn xi tixbih fil-ħolqien jew fil-ħajja ta' madwarna. Tasal għandna issa taħt għamla ta' taqbila ħafifa u issa ta' mistoqsija li ttik x'tifhem xi haġa li ma tingħadx".

Il-logħba kemm-il darba tibda bil-frazi 'Haġa Moħġaġa' jew 'Hawn haġa', u kultant tispicċa bil-mistoqsija 'X'inhija?' inkella bil-vers 'Għidli int issa x'inhija'. Ġeneralment tkun magħmula minn żewġ versi:

Meta jkollok bżonnha tarmiha
Meta ma jkollokx bżonnha terfagħha
ankra

Jekk titla' tnezza'
Jekk tinzel tbezza'
temperatura

Drabi oħra jkun fiha aktar versi, bir-rima jew mingħajrha:

Imwield minn ommu
Jitrabba bix-xemx
Jekk imiss m'ommu jerga' jmut
melh

Bil-pala u mhix furnara
 Bil-kuruna u mhix sultana
 Tghix fir-raba' u mhix bidwija
 Imwiolda Malta u mhix Maltija
 Ghidli int issa x'inhija
кафтар тах-хөвк

Fost l-oħrajn, il-ħaġa moħġaġa tinqeda b'dawn il-mekkaniżmi lingwistiċi:

- **il-polisemija**, kliem b'aktar minn tifsira waħda:

B'żewġ widnejn
 U ma tisma' minn xejn
борма

Il-logħba qiegħda fuq iż-żewġ sensi ta' 'widna', l-organu tas-smiġh u l-manku tal-borma.

- **L-antitezi**, żewġ kelmiet jew kuncetti opposti mqiegħda ħdejn xulxin:

Tal-art tiekol ta' barra
 Tal-baħar tiekol ta' ġewwa
тамла

Toħloq kuntrast bejn 'l-art u l-baħar', bejn 'barra u ġewwa', u bejn iż-żewġ tifsiriet tal-kelma 'tamal', li nużawha kemm għall-frott tal-art, bl-Ingliż dates, u kemm għall-frott tal-baħar, bl-Ingliż date mussels. Minn tal-art nieklu l-laħam ta' barra u narmu l-għadma ta' ġewwa. U minn tal-baħar, bil-kontra: narmu l-qoxra u nieklu l-laħam ta' ġewwa.

- **in-negattiv**, l-aktar l-użu ta' 'mhux' u 'mhix':

Tista' tkun bajda u bajda mhix
 Tista' tkun sewda u faħma mhix
 Tista' tkun fil-għoli u arblu mhix
 Tista' tkun helwa u helwa mhix
ghenda

Tilgħab biż-żewġ sensi ta' kliem bħal 'bajda' u 'helwa' u tħaddem in-negattiv biex tiżvija lil min jipprova jaqtagħha.

- **il-metafora**, it-tixbih ta' haġa ma' haġa oħra li għall-ewwel tidher ma tixbahha xejn:

Torri fuq torri
 Bla bibien u bla firrolli
eqseb

Ixxebbah l-għekiesi tal-qasba tas-sajd ma' torrijiet. Imbagħad il-metafora testendiha billi ssemmi l-bibien u l-firrolli ħalli aktar tfixkel.

Palazz bid-damask ahmar
 Suldati lebsin bojod
 Pulcinell jiżfen fin-nofs
бей

Il-ħalq hu mxebbah ma' palazz, is-snien ma' suldati u l-ilsien ma' pulcinell. Din turi l-kreattività tal-poplu u l-ħila tiegħu li jsawwar metafori friski.

- **id-doppju sens**, għax uħud huma mibnijin b'mod li jidhru oxxeni u jinftiehmha ħażin, meta t-tweġiba tkun haġa komuni, mill-aktar xierqa:

Jidhol xott
 Johroġ imxarrab
 Jidhol iebes
 Johroġ artab
l-għaġin fil-miżhun

Twil
 Jibda bir-ras
 Jispicċa bil-bajd
ir-Randan

Il-ħwejjeġ moħġaġa Maltin ġeneralment jikkellmu fuq il-bhejjeġ u l-ħxejjeġ, l-ikel u x-xorb, l-ilbies, il-partijiet tal-ġisem u oġġetti fid-dar. Biss, xi wħud isemmu ħwejjeġ moderni:

Jekk titfiha tishon
 Jekk tixgħelha tiksah
fridge

Is-swaba' jinżlu 'l isfel
 Ir-reqdin iqumu fis
 Il-ferrovija tigrì
 U l-qanpiena ddoqq biss
typewriter

Din il-moħġdija mit-tradizzjonali għall-modern flimkien mal-popolarità tagħha f'kull felli tas-soċjetà jixhdu li l-ħaġa moħġaġa għadha ssaħħarna għax, kif jikteb Cassar Pullicino, fiha "tinħass tħabbat ir-ruħ tal-poplu li ried, biex ngħid hekk, johroġ jew johloq bħal tagħlim fuq regoli msawrin minnu nnifsu biex iwessa' l-moħħ, iħaffef u jgħaġġel il-pronunzja, iżid il-qawwa tal-osservazzjoni fil-bniedem u jkabbar il-ħażna ta' tagħrif li huwa jiret mal-ħajja li jitwieled fiha."